

הערות נוספות ביחס ל"סאגת פרס ישראל"

[עודד גולדרייך, מאי 2022]

שאלה: מכיוון שפעלת נגד מדינת ישראל, בפרט בקריאה לחרם עליה, האם לא סביר שהמדינה תסרב להעניק לך את הפרס, משום שהמדינה רשאית להימנע מלחזק את אויביה

אומר בפשטות: מעולם לא קראתי לחרם על מדינת ישראל. כן תמכתי בעבר – כרבים אחרים – ואתמוך גם בעתיד בהימנעות מכל סיוע לפרויקט ההתנחלות בגדה המערבית, משום שאני חושב שהוא מסכן את עצם קיומה של מדינת ישראל ומבוסס על הדיכוי של האוכלוסייה המקומית בשטחים אלו. בפרט, המוסד המתקרא אוניברסיטת אריאל הוא חלק מן הפרויקט הזה, וגם אם שר חינוך מסוים הצליח לכפות על המועצה להשכלה גבוהה להכיר בו (בדיעבד) כ"מוסד ישראלי להשכלה גבוהה" הרי שזה לא משנה את העובדה שהוא אינו נמצא בגבולות מדינת ישראל הריבונית.

לא מדובר כאן בשאלה גאוגרפית של מיקום פיזי גרידא, אלא בשאלה פוליטית-משטרית: המוסד באריאל נמצא בשטח שבו חל **משטר מפוצל** של זכויות יתר ותמיכה משטרית למיעוט של תושבים – המתנחלים הישראליים – ודיכוי ונישול מתמשך וקיצוני של שאר התושבים – האוכלוסייה הפלסטינית.

אלו עובדות בסיסיות שאין זה נכון ואין זה הגון להתעלם מהן. הכרה בעובדות היא הבסיס לוויכוח על ההצדקה והעתיד של המשטר הזה. לדעתי משטר זה צריך לעבור מן העולם, כלומר את הכיבוש צריך לסיים. העובדה שאני מחזיק בדעות אלו היא הסיבה האמיתית שגופי ימין, שאומנותם רדיפת אנשי שמאל, ושני שרי חינוך המתרפסים בפניהם, ניסו למנוע ממני את פרס ישראל. החתימה שלי על מסמכים כאלו ואחרים הייתה התירוץ, ותעיד העובדה שזהות המסמכים "המרשיעים" השתנתה במהלך ההליך המשפטי. המניע והסיבה האמיתית איננה קריאה כזו או אחרת אלא עמדותי הפוליטיות: גורמים אלה לא רוצים שאדם שמחזיק בעמדות כמו שלי יזכה בכבוד מטעם המדינה בין אם הוא מעורב במה שמכונה "קריאה לחרם" ובין אם הוא "רק" פועל לסיום הכיבוש באמצעים אחרים. עמדות לגיטימיות אלו ממוסגרות על-ידי הימין כאנטי-ישראליות והמחזיקים בהן ממותגים כאויבי המדינה והחברה הישראלית.

המסגור הכוזב הזה מקבל רוח גבית מחוק החרם שעבר ב-2011 ושבאופן זדוני ומטעה מזהה חרם על מוסד "המצוי באזור שבשליטת ישראל" עם "חרם על מדינת ישראל". חוק זה עבר בדוחק את מבחן בג"ץ, למרות שלדעתי היה ראוי לו להיכשל בעיקר בשל המדרון החלקלק שהוא יוצר לפגיעה בחופש הביטוי, מדרון שהחלקנו בו בפרשה הנוכחית. אלא שאפילו "חוק החרם" אינו קובע כי קריאה לחרם על מוסדות התנחלותיים, כגון המוסד שבאריאל, הופכת אדם לאויב המדינה. החוק אפילו לא קובע שקריאה כזו היא עבירה פלילית. כל שהחוק קובע הוא שקריאה כזו עשויה להיות עוולה אזרחית שהנפגעים ממנה רשאים לתבוע בגינה פיצוי אם סבלו מנזק שניתן להוכיח אותו (וכן שמי שקורא לחרם עשוי שלא להיות ראוי להטבות מנהליות מסוימות, אך לא מניעת פרסים).

שאלה: מדוע ערבת פוליטיקה בדברים שאמרת במהלך הטקס

זו שאלה משונה לנוכח העובדה ששרי החינוך הם שהפכו את הענקת הפרס שעליה הוחלט על ידי וועדה מקצועית לעניין פוליטי: סירובם להכריז על הזכייה היה פוליטי במטרותיו ובאמצעיו, וכל התנהלותם בנושא הייתה פוליטית. ובכל זאת, יש סיבה שסטיתי מהחלטתי המקורית שלא לומר שום דבר פוליטי ולהקדיש את דברי לתחום המחקר שלי.

הסיבה לסטייה הספונטנית שלי (מהחלטתי המקורית) היא שהרגשתי צורך לענות בקצרה לדבריו של מעניק הפרס, דוד פלבר, אשר נשא נאום שהינו – לדעתי – לא פחות פוליטי מן התגובה שלי, וזאת למרות שרוב הציבור עשוי לראות את נאומו של פלבר כ"לא פוליטי". נאומו של פלבר, היה מבוסס על ההיסטוגרפיה הצייונית, אשר (ככל ההיסטוגרפיה של תנועה לאומית) משלבת מיתוסים מכוננים עם מבחר חלקי של עובדות היסטוריות. בפרט, ההיסטוגרפיה הזו לוקה בעיוורון למחיר ששילם עם אחר על "התקומה של עם ישראל בארצו". בתגובתי אמרתי "הייתי רוצה להוסיף משהו טיפה פוליטי. הסיפור אינו שלם בלי לציין את המחיר ששילם עם אחר על התקומה שלנו והמחויבות המוסרית שלנו לנסות כמיטב יכולתנו לנסות לפצות ולא להמשיך לדכא את העם האחר. אנחנו כמובן עושים ההיפך."

שאלה: מדוע תרמת את סכום הפרס לארגונים אנטי-ישראלים

ראשית, אלו לא ארגונים אנטי-ישראלים אלא ארגונים ישראליים שנאבקים למען תיקון מדינה ישראל בהתאם לתפיסה פוליטית שמאלית שמקובלת עלי. אפשר לחלוק על התפיסה הפוליטית שלי, אלא שזה משונה להתקומם כנגד זכותי לפעול על פיה, ובפרט לתרום את כספי על פי הבנתי.

תרמתי לארגונים אלו בעבר, אלא שחשבתי שיש ערך מוסף לתרום להם את סכום הפרס ולהכריז על כך בפומבי לנוכח העובדה שהתמיכה שלי בעמדות של הארגונים הללו היא שסימנה אותי כמטרה עבור אותם ארגוני ימין שפעלו לפסילתי מלקבל את הפרס. התרומה הזו גם מסמלת את השקפתי שהמאבק המשפטי-ציבורי שלי היה ממוקד בנושא ציבורי כללי ולא בי עצמי: המדובר היה בבלימת עוד צעד במסע הדה-לגיטימציה של השמאל בישראל, מסע שהוחרף בעשור האחרון.

שאלה: מדוע בחרת לתרום ארגונים אלו

מכיוון שהדיכוי של האוכלוסייה הפלסטינית בשטחים הכבושים היא הרעה החולה ביותר של מדינת ישראל, מצאתי לנכון להקדיש שתי חמישיות מסכום הפרס למאבק ברעה הזו: חמישית לארגון "בצלם" אשר מתעד אלמנטים של הדיכוי מתוך תקווה שהתיעוד יוביל לשינוי, וחמישית לארגון "שוברים שתיקה" שחושף את המחיר של הדיכוי מנקודת מבט של חיילים אשר מבינים בדיעבד את חלקם בו.

האפליה וההדרה המובנית והשיטתית כנגד אזרחי המדינה הפלסטינים ראויה למקום השני ברשימת הרעות של המדינה. לפיכך הקדשתי חמישית מסכום הפרס לארגון "עדאלה" אשר מייצג את המאבק של אזרחים אלו, אשר מונים כחמישית מאזרחי המדינה, לשוויון אזרחי מלא.

חמישית מסכום הפרס תרמתי לארגון "קו לעובד" אשר מייצג את הניסיון להגן על העובדים המוחלשים ביותר במציאות של קפיטליזם סופר-פוגעני וסופר-נצלני, כאשר האלטרנטיבה הסוציאליסטית מועלמת מהשיח הציבורי.

וחמישית אחרונה לארגון "עומדים ביחד" אשר מייצג את הניסיון לבנות תנועה פוליטית רחבה אשר תקדם את כל המאבקים הנ"ל וכן מאבקים אחרים לשוויון וצדק שאינם נכללים ישירות בנושאים הנ"ל.

שאלה: מדוע לא הוענק לך הפרס בטקס ביום העצמאות (בשנת 2022)

כבר בתגובה המקדמית של המדינה לעתירה הראשונה התחייבה המדינה בפני בית המשפט "כי ככל שיוחלט להעניק לפרופ' גולדרייך את הפרס, ניתן יהיה לעשות כן בטקס פרסי ישראל שייערך בשנה הבאה או במועד מוקדם יותר לפי בחירתו של פרופ' גולדרייך."

כאשר שקלתי את שתי האפשרויות בסוף מרס 2022, היה נראה לי כי היתרונות והחסרונות הציבוריים של קבלת הפרס בטקס הראשי מתקזזים (ראו להלן), ולפיכך אני יכול להרשות לעצמי להחליט על פי מה שאני מעדיף באופן אישי. מכיוון שאני לא מרגיש נוח באירועים המוניים, בחרתי באירוע מצומצם.

להשתתפות בטקס הראשי יש כביכול יתרון של "מחיקת" הסירוב של השרים להעניק לי את הפרס, אלא שהסירוב הזה לא נמחק ממש בכל מקרה והופעה בטקס הראשי עלולה דווקא להדגיש אותו, בעיקר אם השרה הייתה בוחרת לעשות זאת. אפשר גם לראות את ההשתתפות כהתרסה אשר מחייבת את השרה להעניק לי את הפרס קבל עם ועדה, אבל אינני רואה ערך בלהביך את השרה. השתתפות בטקס הראשי עשויה לרכז תשומת לב בעמדותי הפוליטיות אבל סביר להניח שזה לא היה מוביל לדיון מושכל בעמדות עצמן אלא בהשמצות וסילופים מן הסוג שהופיעו בתקשורת במהלך כל השנה האחרונה. בנוסף לכך, יש סכנה של משיכת תשומת לב רבה מדי, דבר שעלול לבוא על חשבון הזוכים בפרס בשנה הנוכחית.

הרהורים על פרסים מטעם המדינה

אני מבקש לדון בשאלה האם ראוי שעמדות פוליטיות ו/או חברתיות של מועמדים ישפיעו על הענקת פרס מטעם המדינה. שימו לב שהשאלה שאני מעמיד לדיון איננה מה קובע תקנון פרס ישראל והפסיקה אשר מתייחסת אליו. עניין זה ברור בתכלית: התקנון והפסיקה קובעים בבירור שהעמדות הפוליטיות ו/או החברתיות של מועמדים אינן רלוונטיות להענקת הפרס. השאלה שאני מציג כאן היא האם יש בסיס לעמדה הוולגרית אשר טוענת שכאשר פרס ניתן **מטעם המדינה** הרי שיש הצדקה לפסול מועמדים אשר מחזיקים בעמדות פוליטיות ו/או חברתיות שחורגות במובהק מעמדות המקובלות על **השלטון**. לדעתי גם התשובה לשאלה זו הינה שלילית, וטוב עשה יוזם פרס ישראל, שר החינוך השלישי בן-ציון דינור, אשר חי בתקופה שבה הייתה התשובה ברורה לכל, אשר קיבע את התשובה הזו בתקנון הפרס.

התשובה השלילית הנ"ל מבוססת על ההבדל היסודי שבין המדינה לבין השלטון במדינה. השלטון במדינה דמוקרטית מייצג קואליציה של כוחות אשר יש לה רוב בציבור, אלא שלכוחות רוב אלו אין זכות להדיר את המיעוט. השלטון **מוסמך לפעול בשם המדינה**, מכוח עקרון הכרעת הרוב, אבל כמובן שאינו רשאי לסלק את המיעוט (או חלקים מתוכו) מן המדינה. בפרט, אין זה ראוי שפרס על **הצטיינות מקצועית** הניתן מטעם המדינה ידיר מועמדים אשר מחזיקים בעמדות שיש להן תמיכה בלתי זניחה במדינה, גם אם אין אלו עמדות הנהנות מרוב בציבור. (כמובן שלגבי פרס הניתן על "תרומה למדינה ולחברה" הכללים עשויים להיות שונים: במקרה זה יש מקום לשאול האם אותה "תרומה" נחשבת כחיובית על ידי רוב הציבור, אלא שגם כאן ראוי לחתור לסובלנות של הרוב כלפי המיעוט.)

העמדה הנ"ל מובילה לשאלת ההצדקה לקיום פרסים מקצועיים מטעם המדינה. במילים אחרות, השאלה היא מדוע טורחת המדינה להעניק פרסים מטעמה על הישגים מקצועיים שהם אוניברסליים באופיים. ההצדקה הראשונה היא רצונה של המדינה לכבד את התרבות ואת קידום הדעת האוניברסליים ולהפגין את שותפותה במשפחת העמים. ההצדקה השנייה היא ההבנה שקידום התרבות והדעת האוניברסליים מקדמת את הכישרונות של האליטה העוסקת בהם, אשר איכותה תורמת לאיכות החברה והמדינה. (ההצדקה הראשונה מובילה לשאלה הבאה.)

שאלה: האם אין בקבלת הפרס משום שיתוף פעולה עם השלטון במדינה

עם כל הכבוד לפרס ישראל ולעצמי, נראה לי שהתועלת הפוטנציאלית שהשלטון יכול להפיק מהסכמתי לקבל את פרס ישראל היא אפסית, ואילו סירוב לקבל את הפרס היה משמש את השלטון לסחריר נוסף בקמפיין המציג את השמאל כאויב המדינה.

אכן, בכל דיון הנוגע לשאלה של שיתוף פעולה של ישות אחת עם ישות אחרת, כאשר הישות הראשונה נאבקת במדיניות של הישות השנייה, יש לשאול מי מרוויח יותר משיתוף הפעולה העומד על הפרק, כאשר הכוונה היא לרווח פוליטי. זאת אומרת, על שאלות מן הסוג הזה יש לענות תמיד באופן המתייחס לנסיבות, ולא באופן עקרוני וקטגורי אשר מתעלם מן הנסיבות.

בפרט, במקרה הנוכחי יש להבחין בין קבלת הפרס לו השר לא היה מנסה למנוע את הענקתו לבין קבלת הפרס לאחר מאבק כנגד ניסיון הפסילה הפוליטי של השר. סירוב לקבל את הפרס במקרה השני ו/או הימנעות ממאבק כנגד ניסיון הפסילה הפוליטי הנ"ל הייתה מקבעת את הפסילה הפוליטית הזו כעוד צעד בתהליך הדה-לגיטימציה של השמאל בישראל. סירוב או הימנעות כזו הייתה מעניקה ניצחון לימין, ועדות לכך ניתן למצוא בהמלצות של דובריו שראוי לי לוותר על קבלת הפרס. מצד שני, המאבק על קבלת הפרס תרם להעצמה של מחנה השמאל ושל עמדותיו.

הפתעות ואכזבות

למרות שהייתי מודע לרוחות הרעות אשר מנשבות במסדרונות השלטון במדינה, אני חייב להודות שהפתעתי כמה פעמים מהתפתחות הפרשה הנוכחית. בפרט, הופתעתי מכך שהאלוף (במיל.) גלנט, שכיהן כשר החינוך, בחר להקדיש את זמנו למאבק בהענקת הפרס וכל זה בזמן של משבר בריאותי וחברתי עמוק אשר מערכת החינוך הייתה זירה מרכזית שלו. הופתעתי עוד יותר מכך שהיועץ המשפטי לממשלה (להלן: היועמ"ש) לא הורה לשר לנהוג לפי הדין, עוד לפני שהוגשה עתירה לבג"ץ, קל וחומר לאחר מכן. כמובן שהפתעות אלו זניחות ביחס להפתעה מעמדת היועמ"ש בדיון המקדמי בעתירה, אשר נתלתה בתירוץ הקלוש שמצא השר יומיים לפני הדיון, ומקבלת עמדת היועמ"ש ע"י בג"ץ (בהחלטת הביניים שלו באפריל 2021).

התאכזבתי מהחלטותיה של השרה החדשה, יפעת שאשא-ביטון, לדבוק בעמדתו של קודמה. החלטות אלו עומדות בניגוד ברור להצהרות של ראש הממשלה בנט וראש מפלגתה סער אשר הסבירו בזמן כינון הממשלה החדשה שחילוקי דעות פוליטיים אינם הופכים את היריבים לאויבים. נראה שדיבורים לחוד ומעשים לחוד, וגם בנושא זה הימין שבממשלה מרשה לעצמו לצפצף על שותפיו שבשמאל.

ההחלטות (הסופיות) של בג"ץ הן בעתירה הראשונה (ביולי 2021) והן בשנייה (במרס 2022) גם הן מאכזבות ומפתיעות. אמנם יש בהן פסילה של עמדות השרים, אלא שפסילה זאת הינה חלקית ונסיבתית מדי לטעמי, ואינה נותנת משקל ראוי לשאלות העקרוניות.

מאזן רווח והפסד

נראה שהנזק העיקרי שנגרם הוא נזק ציבורי ופוליטי שנובע מאפקט הצינון של החלטת השרים וחוסר התגובה הנחושה של המערכת המשפטית (קרי: היועמ"ש ובג"ץ). אפקט שלילי זה קטן יחסית לנוכח התוצאה הסופית הקונקרטית, שצפוי שתיזכר יותר מכל אספקט אחר של הפרשה. בנוסף לכך, המאבק הציבורי נתן במה לעמדות הפוליטיות המושתקות בדרך כלל והנכיח את התמיכה בהן.

ברמה האישית והמקצועית רק הרווחתי מן הפרשה. ראשית, משום ששמחתי על ההזדמנות לתרום באופן ישיר למאבק פוליטי משמעותי, ושמחתי מאוד מכך ששותפים לעמדותי העריכו את התרומה שלי למאבק. שנית, הסערה הזו משכה, לשמחתי, תשומת לב לתחום המחקר שלי שספק אם היה מקבל בלעדיה. בנוסף לכך, זכיתי להוקרה מהרבה אנשים, הזדמן לי להכיר טוב יותר כמה שותפים לדרך, וגם שמעתי ממכרים שאבדתי את הקשר איתם.

קריאה נוספת

- "אמשיך לעשות ככל יכולתי למען המאבק לסיום הכיבוש", עודד גולדרייך, הארץ 13-4-22
- "פרס ישראל לאדריכלות מוענק ל... מי שעושה מה שהמדינה אומרת לו", אסתר זנדברג, הארץ 21-4-21